HISTRIONSKO SVJEDOČANSTVO

Miloš LAZIN

Prije no što sam upoznao profesora Rusmira Mahmutćehajića, duhovni svijet u kojem obitava opstajao je za mene nepoznanicom; zadojen antiklerikalizmom, teološka tumačenja su mi se priviđala kao atraktivna a tuđa fikcija.

Agresiju na Bosnu 1992. godine sam doživio kao zločin, ali i kao atak na moje lične biljege: rođen i odrastao u Banatu, iškolovan u Beogradu, otkrivao sam bosanske toponime i kasno i postupno, ali sam ih prepoznavao i usvajao kao amblemska središte svoje domovine (i danas pod tim podrazumevam Jugoslaviju). Međutim, činilo mi se slučajnim da, u osvit osamdesetih godina, dio mladenačkih, identifikacijskih režija ostvarim u bosanskohercegovačkim pozorištima (Mostar, Sarajevo, Zenica) na, meni naizgled daleke, "bosanskohercegovačke" teme (oslanjajući se na prozne sugestije Svetozara Ćorovića i Ive Andrića)… Pokušavajući da te svjetove scenski odčitam i nesvjesno sam se učitavao u njih…

Onda nam se dogodio rat… neka vrsta kraja… države… sistema… *Weltanschauunga*… svijeta… Odživljavao sam ih u emigraciji… Pokušah da se spasem svojom vokacijom – scenom; prvi pokušaj tog oporavka se zvao *Hotel Evropa*, po baščaršijskom zdanju[1].

Rano poraće je u meni probudilo poriv da učestvujem u obnovi, i sebe i Bosne. Da li su moguće? Posežem opet za scenskim propitivanjem: prvi poslijeratni MESS mi otvara mogućnost bosansko-francuske koprodukcije, dramsko i scensko propitivanje dijaloga kultura, jezika, tuga, majčinstava, vanjezičke komunikacije (glumice Ines Fančović i Denise Bonal pokušavaju da se razumiju ne znajući jezik partnerice)[2].

---

1 Moja adaptacija romana Vidosava Stevanovića *Ostrvo Balkan*, izvođena, u mojoj režiji, u pozorištima južnofrancuskih gradova Monluçon et Limoges.

2 Slobodan Šnajder, *Ines & Denise*, režija Miloš Lazin, izvršni producent Mappa Mundi, Pariz, premijera u Sarajevu 20. oktobar 1997.

Predstavu "ne smišljamo unapred", u *želji da nam se dogodi*, najpre u rezidencijalnom zdanju nekadašnjeg kartezijanskog manastira na Roni, kraj Avinjona, potom u ogromnoj, u ratu dobrano oštećenoj a na brzinu zakrpljenoj, slikarnici sarajevskog Narodnoj pozorišta na Miljacki...

***

Avion se spušta ka razrušenom Sarajevu: prisećam se predratne bliskosti s gradom… strahujem da sam mu se otuđio, da me, zasluženo, odbacuje… Sa zebnjom pokušavam da oživim predratna poznanstva… tražim nova: gde sam? Kuda? Prelazeći neku od sarajevskih ćuprija pitam Nevenku Mikulić, urednicu "za kulturu, umjetnost i nauku" *Oslobođenja*, koju tek upoznajem: postoje li *građanske inicijative* redefinicije društvenih modela zajedništva (u iskrenost i efikasnost doskorašnjih ili postojećih, strukovnih, političkih, još manje nacionalnih, niko više ne veruje, čini mi se)? Odgovara mi da učestvuje u osnivanju "Međunarodnog Foruma Bosna"… Par dana kasnije – susret pozorišne trupe s Rusmirom Mahmutćehajićem; bosanski, i probosanski, divan. Čini nam se da Profesor (do danas ga tako oslovljavam) pripovedanjem ozbiljuje historiju, koja nam se proteklih godina na oči raspadala… Svi pozorištnici za kafanskim stolom ostaju bez velikih reči. Par meseci kasnije, Profesor dolazi u Slikarnicu da podeli s nama tek sklopljenu predstavu… riječi je još manje.

***

Sljedećeg proljeća faksom u Pariz stiže poziv da učestvujem na međunarodnoj konferencija *Bosanska paradigma*[3], s dodatnom molbom da iz redova kvalifikovanih francuskih balkanologa (tada nepoznatih kako sarajevskim organizatorima tako i meni) "predložim moguće sudionike"[4]. Zašto ja? Imponuje mi mogućnost nastavka bosanskog iskustva… Skok u nepoznato nakon tragičnog loma. Tri novembarska dana pod postmodernističkim zvonom *Holiday Inna*, začaranoj Štrausovoj bosanskoj bašči… Gubim se u grotlu istraživača,

3 Hotel Holiday Inn, 18-21 novembar 1998, organizator – Međunarodni forum Bosna.

4 R. Mahmutćehajić, Ž. Papić, faks M. Lazinu, 24. jun/lipanj 1998. Poziv prihvataju Bernard Lory, profesor historije Balkana na pariskom INALCU (Insitutu orijentalnih jezika i civilizacija) i Yves Tomić, tada koautor lijepe i mudre etnografske izložbe o Jugoslaviji, "od ujedinjenja do razjedinjenje" u pariškom Muzeju savremene historije, u sred zdanja Invalida.

intelektualaca, univerzitetlija, umjetnika, novinara, stručnjaka, balkanologa, teologa, predstavnika klera i vjerskih zajednica, doslovno iz cijelog sveta: "najveći intelektualni skup u povijesti Bosne"[5]… Profesor je neumorni i diskretni koordinator i domaćin… Otrkića, upoznavanja, susreti… Nismo tako marginalni, nevažni i ukleti, kao što mislimo (kao što sam mislio)[6]?

"Kulture su u stalnom procesu transformacije, države, civilizacije, pa i nacije, nestaju i nastaju. Ali, jugoslovenski kulturni prostor još postoji; u različitim državama sebe negira, i negiraju ga, na isti način, istim sredstvima, pokušavajući da ga supstituišu identitetskim šemama identične strukture i sličnih pogubnih posledica. Tako, jugoslavenski kulturni prostor ostaje zajednička prošlost, ali i neizbežna budućnost (činjenica, ako je uopšte to, ne mora da dovede u pitanje sadašnju državnu podelu prostora, ali organizaciju vlasti u postojećim državama sigurno). Kulturni oporavak se mora otpočeti omogućavanjem protoka unutar te komunikacijske cjeline kao najbližeg koncentričnog kruga sadašnjim "državama-nacijama", kruga koji jedini otvara mogućnost stvaranja slike o sebi u svetu"[7].

***

Pozicije Rusmira Mahmutćehajića po pitanju jedinstva Bosne, iznesene privatno ili u njegovim javnim izlaganjima i knjigama, su mi bliske[8]; zastupa ih jasno i strastveno, uprkos njihovom svakodnevnom urušavanju dejtonskim apsurdom[9]. Bosna je za njega vijekovima

---

5 R. Mahmutćehajić i Ž. Papić u faksu M. Lazinu, bez datuma, izvjesno nakon konferencije.

6 "Bosna je danas pitanje svijeta", R. Mahmutćehajić u programskom tekstu "Rad za budućnost", "nove, otvorene, samostalne i nevladine organizacije", *Forum B*, glasilo Međunarodnog Foruma Bosna, 1/97, str. 28. pa 6.

7 Dio mog izlaganja na *Bosanskoj* paradagmi, "Kultura kao razmena ili kultura kao nacionalno svojstvo (jedno pozorišno iskustvo)", u *Forum Bosnæ*, 3-4/99, p. 158. Isti članak objavljen gotovo istovremeno u beogradskoj *Republici*, n° ,215-214 1999, str. 28-23, pod naslovom "Kultura dvoličnosti ili kako izaći iz stanja katatonije".

8 Imao sam zadovoljstvo da podstaknem njihovo objavljivanje u Francuskoj: *Le meurtre de la Bosnie*, Non Lieu, Paris, 2008.

9 R. Mahmutćehajić, *Kriva politika*, izdavač Radio Kameleon-Tuzla, suizdavači Did-Sarajevo, Durieux-Zagreb, 1998. Dvadesetak godina kasnije pozicije se utvrđuju sasma temeljno u *O antibosanstvu. Muke života u tuđim predstavama*, Connectum,

utemeljivan prostor dijaloga i suživota, koji nacionalne podjele već dva vijeka različitim sredstvima guše, do pokušaja uništenja.

Profesorovu "unutarnju Bosnu", snivanu skasku prošlosti i budućnosti, naravi i ljudi, otkrivam postupno[10], najprije preko njegovih analiza kulturnih i književnih biljega bosanstva[11], potom preko teoloških tumačenja bića i svijeta.

Evidentna su tri polja Mahmutćehajićevih promišljanja Bosne: društveno (moglo bi se reći *političko*, da mnoge savremene pojave, u nas i dalje, ne dezavuišu bazno značenje tog pojma), kulturno (umjetnička baština, njena značenja, zaboravi i fetišizacije) i teološko. Isprepletanost, prelivanja problematika iz jedno u drugo, sublimacija sva tri prožimanjem, čak spajanjem, me je najprije zbunjivalo: refleksno sam, već receptivno, pokušavao da ih razdvojim, kao prirodne antipode. Obuhvatnijim čitanjem Profesorovih učenja prihvatam da su za njega nerazdvojivi, da on spoznaje i razumijeva svijet svêtim predanjima, tumači ga suštastvom svetih knjiga. Ujedinjujući ljudsko, društveno, umetničko i božansko, doživljava ih kao nerazmrsivi totalitet.

Ali promišljanje ne zasniva na utabanim uporištima niti se ispomaže gotovim formulama. Usudio bih se, kao laik, reći da Mahmutćehajićeva teološka tumačenja ne polaze i ne potiču od dogmi, niti se formulišu i zaključuju dogmama. Nema u njima apodiktičnosti niti isključivosti, jer dotiču otkriće da date, spoznatljive istine, nema. Svijest i vjera nisu autoritet *znanja* već izvor *sumnje*. Odatle spremnost da se razmotri i prihvati *tuđe*: svako *tuđe*, znali ga ili ne, htjeli ili ne, nas (re)definiše, prije nego naši "integriteti". Otuda je za Profesora *prostor vjerovanja* – prostor dijaloga: otvara mogućnost samosagledavanja, preko drugosti i drugačijeg. Duhovnost je, uči me Profesor, prostor upitanosti i neizvijesnosti. Odatle su njegova propitivanja otvorena svim izazovima. Vjerovanjem provjerava sopstvenu nemoć a snaži je sumnjom; zasniva se na prihvatanju nemogućnosti *definitivnog* objašnjenja svijeta, pojava, ljudi, figura… Naš teolog kao da je svjestan nedostižnosti

Sarajevo, 2018.

10 *Stolačka čaršija: U vidiku perenijalne filozofije*, Antibarbarus/Buybook, Zagreb/Sarajevo, 2007.

11 *Preko vode: Uz pjesmu Maka Dizdara "Modra rijeka"*, Antibarbarus/Buybook, Zagreb/Sarajevo, 2007; *Tajna Hasanaginice*, Buybook, Sarajevo, 2010; *Andrićevstvo: Protiv etike sjećanja*, Clio, Beograd, 2015.

transcendentalnog? Vjeru kojoj se posvećuje bi mogli shvatiti (bar ja) kao deklerikalizovanu, jer humanizovanu i personalizovanu, vjera kao oljuđenje pojedinca; prihvatanje ljudskih ograničenja vodi opreznom oduhovljenju, neizvesnom u dužem trajanju.

U naše vrijeme, kada se islamska učenja pre interpretiraju (krivotvore, u Francuskoj, gde živim, vrlo često) no (u)poznaju, Mahmutćehajić ispisuje bosanska viđenja islama bez isključivosti i propovedničkih ambicija. Dijalog s drugošću i drugačijem zasniva na promišljanju monoteističkih religioznih učenja, tkanih bliskoistočnim verovanjima i njihovim trajanjima, a na tragu trosložnih pripovedanja, propitivanja, usaglašavanja, disonanci; inkluzivna su, u permanetnom ogledanju, što omogućava nijansiranje privida, zabluda, himera svakog od njih. Vjera kao nikad dovršiva, adimenzionalna potraga…

***

Ne tako česti susreti s Profesorom (efekat prostorne udaljenosti) se odlikuju *povjerenjem*, izvan meni mjerljivih važenja. Kao da me navodi da nastavimo skasku koja je, davno, počela bez njega i mene, i koju će neko, poslije nas, možda, nastaviti. Ali, od izuzetne važnosti je da se pamtimo. Nisam siguran da dijelimo iste, čak ni slične, aršine mjerenja unutarnjeg vremena!? Čini mi se da su razmaci naših susreta za njega kraći, ili samo nevažni kad se radi o prijateljstvu. Možda je u pitanju ona fina poziciona razlika između vjernika i histriona, između duga i kratka vremena, između pojedinca koji neprestano pokušava da se propituje dugovječnim i obitavaoca prolaznog, uživaoca u vječno efemernom: vjera i skepsa, moja igra u skepsi. Bilo je i neslaganja, čak i izrečenih i ispisanih[12], ali su, bar meni, veoma brzo postajala nebitnim (možda baš bitnim u jačanju povjerenja). Vjerovatno i zato što, kako mi se čini, pri svakom susretu – izbijaju iznenađenja. Nisam mogao da zamislim na primjer, da će Profesor biti i moj producent (književnog performansa prema dijelovima pripovjedačkog opusa Ive Andrića i Danila Kiša[13]),

12 Videti M. Lazin, "Kulturni obrasci i prostori njihove estetske sublimacije: Rusmir Mahmutćehajić, *Andrićevstvo, protiv etike sjećanja*, Beograd, Clio, 2015", u *Forum Bosnæ*, 74-75/16, str. 370-389, posebno str. 384-387.

13 *Dug, literarni oratorij za četiri glumca, Dragana Jovičića, Vesnu Mašić, Vedranu Seksan i Zijaha Sokolovića*, adaptacija i režija Miloš Lazin, Kamerni teatar 55, 6. maj 2016, u okviru "Druge međunaordne konferencije Sarajevo u svijetu" u organizaciji Foruma Bosna.

niti ja literarni agent njegovih rukopisa. Ukoliko je trajno – onda je nepredvidivo.

Preostaje nam pitanje usamljenosti… *Hotel Evropa*, mjesto naših kafa (na svijetu jedino "pravih"), mi kadikad zaliči na oazu usred okoliša koji nam se tuđi. Kakav trud mnogih u i oko Foruma Bosna, koliko promišljanja – za minimum rezultata! Ili su sporodostupni? Da li se "bosanska situacija", nakon stravičnih patnji, túđi razumu, ostajući skvrčena između dva ustoličena i održavljena nacionalizma, u ravnodušju svijeta. Čemu promišljanje? Njegovo trajanje i efekti su nepredvidvi… Ostaje nam da nastavimo… Profesor ne odustaje… Valjda mi fali nešto od njegove vjere?